

JEGYZETEK EGY SARKADI-KÖNYV ÜRÜGYÉN

Sarkadi Imre ötvenéves lenne, ha élne, de éppen tíz éve meghalt. Nemrég jelent meg újabb válogatott elbeszélés kötete, a *Farkaskaland*. Ürügy tehát bőven van, hogy írjunk róla, hogy minduntalan emlékezzünk rá.

Nem a legendák szötte Sarkadira elsősorban, hanem arra az *élő* íróra, akinek filmjeire jól emlékszünk, akinek drámáit csaknem minden évben műsorra tűzik színházaink, akinek korábbi köteteit antikváriumban is nehezen lelheti fel a gyűjtő, akinek többek között lengyelül, románul, franciául, németül is jelentek meg művei, s akiről a *Kultúra Világa* című enciklopédikusnak szánt mű annyit közöl az utókor számára, hogy másfél évtizedes alkotó szakasza után halt meg, az Új Magyar Lexikon pedig tudatja: elbeszélő, drámaíró és Kossuth-díjas volt, s a Magyar Irodalmi Lexikon ugyanannyi sort szentelt ismertetésére, mint Csizmadia Sándornak.

*

Szabálytalan író? — Tulajdonképpen minden igazi író szabálytalan, nem akar hasonlítani senkire. Sarkadi ebben úgy szabálytalan, hogy tudatosan hasonlítani akart. Eleinte Móricz Zsigmondra. A *Gál János útja* első kiadásában erről vallott.

A kritikák, az egykori barátok, kortársak nehezen tudták besorolni a szokványos skatulyákba. A móríci naturalizmust is fel-feltámasztó (Tanyasi dúvad) paraszti drámaíró (Út a tanyákról), a népies-vonulat képviselője? De akkor mit kezdünk az Elvesztett paradicsom, az Oszlopos Simeon írójával? Az értelmiségi hősök egzisztenciáját, moralitását önmarcangolva átélő-megíró Sarkadival?

Körülötte a viták alig ültek el, s a vélemények mindmáig szélsőségesek. Vannak, akik Arany Jánoshoz hasonlítják, Adyhoz mérik, magyar Camus-nak nevezik, mások mazochista-egzisztencialistát látnak csak benne, Janus-arcú Móricz-epigonnak tartják.

Életműve — torzó, szökták mondani, írni. Szélsőségesek tehát a besorolások, megítélések, vélekedések — amilyen szélsőségesek voltak egyes művei, s volt ő maga életében és halálában is.

*

Ezen a nyáron egy gimnázium érettségiző osztályában kérdezősködtem kíváncsiságból, ismerik-e műveit? Nem is hallottak róla. Igaz, hogy a közepesnél gyengébb képességű osztály volt.

Fiatalabb prózaírókkal beszélgettem róla, olyanokkal, akik nem ismerhették, csak olvashatták. Valamennyi elragadtatással beszélt novelláiról, darabjairól.

Az élete lassan legendává válik, s a halála is. Barátai, íróársai ápolják ezt a legendát, Szeberényi Lehel megkísérelte megírni a megírhatatlan „kormorán-szövet-ség” atmoszféráját, azt a sorsot, életformát, ami egy időben Sarkadi és pályatársai életét jellemezte egy olyan korban, amikor a játékosság, a barátság nehezebben vállalható életforma volt a mainál.

Lapozgatom a debreceni gimnázium egykori évkönyvét, Sarkadi iskolatársai között ismerős nevekre bukkanok: Julow Viktor, Kéry László, O. Nagy Gábor, Kodolányi János és Újfalussy József.

Az évkönyvből derül ki, hogy a gimnazista Sarkadi latint, németet és angolt is tanult. S hogy a háromgyerekes adótitiszviselő fia nem utazott a cserkészcsapattal Olaszországba.

*

A nevével nyomtatásban először a Debreceni Szabad Szó egyik 1946-os számában találkoztam; Sarkadi Imre: Deresedő hegyeken. Vers. Ady-hatásokat mutató vers.

Az életrajzában ezt írta: „Jogász voltam, egyetemre nem jártam be, hivatalba jártam. Időnként mindenféle hivatalba. Laboráns, szellemi szükségmunkás, írnok stb. — Később korrektor lettem a Debreceni Újság napilapnál, ez az állásom évekig tartott, s még később ugyane lapnál sportrovatvezető, gyakornok lettem. Itt dolgoztam 1944 végéig, időközben megbízottja voltam a Nemzeti Sportnak.”

Pestre került, a Szabad Szó szerkesztőségébe. Sok „riportszociográfiának” nevezett írása jelent meg, s a Válasz-ban először kritikákat írt.

Érdekes a névsor, hogy kiről-miről: Sárközy György, Nagy Lajos, Joyce, Huxley. És sok színházi tudósítást, kritikát.

Később Jókairól, Móriczról, Veres Péterről, Hubay Miklósról írt meditációt, portrét, vitacikket.

1947-ben jelent meg első novellája, a *Kőműves Kelemen*, a Válasz-ban. Ez a népballadai ihletésű, s a balladát sajátosan újratereztő írás bibliai motívumokat is hordoz, s mindjárt az első novellában jelen van a fájdalom, a kegyetlenség.

Az *önámító halálá*-ban is keveredik a naturalistanovella-építkezés a prófétikus mesével, s megjelenik a későbbi, utolsó írásaira is oly nagyon jellemző tétel: „az ember elsősorban önmagáért felelős”.

A háborút, fasizmust követő esztendőkbén Sarkadi számára a háború és fasizmus színönimája a kegyetlenség. Az irodalom az ihletője, Ilias-variációt ír: *Párbaj az igazságért* — a hőskultuszt variálja, vizsgálja, akárcsak Anatole France a Judeai helytartó-ban. Mindezt a sorsmotívum gyakori beiktatásával, az anakronisztikus elemek halmozásával (*Ödipusz megvakul*, *A szatír bőre*).

S aztán jönnek a közvetlenebb indíttatású írások: *A szökevény*, a *Pokolraszállás*. Maradandó feszült drámaiságú írások. Ha hőseinek irodalmi rokonait keressük, hamar Sartre Götz-ére bukkanunk (*Az Ördög és a Jóisten*). A sors itt már testet ölt, értelmet, funkciót kap a tragikus kegyetlenség, a részletező naturalizmus feloldódik a drámai helyzetekben.

Novelláinak egy másik csoportja (1947—48-ból) már a felszabadulás utáni új világban mutatják be a kor jellegzetes figuráit, bujkáló nyilasokat, panamistákat (*Szilassy és Drashe*, *Három játék*). Persze ez így papírízű, iskoláskönyvszagú; Sarkadi e novelláira éppen az a jellemző, hogy leírásban, párbeszédben, alakjainak jellemzésében a köznyelv fordulataival is élő, plasztikus alakokat, helyzeteket tud fel-emelni a művészi katarzis szintjére. Erdemes lenne jellemezhetetlen stílusának jellemzését megkísérelni egyszer.

Az új novellaválogatásban sorjáznak a következő esztendőök novellái (1953—54), ekkor születnek a paraszttárgyú írások, köztük is a legelevenebb a *Kútban*. Ennek főszereplőit és főbb motívumait felismerhetjük a *Körhinta* című filmben is, amely egyik első nagy külföldi sikere volt a felszabadulás után a magyar filmművészetnek.

A Tanyasi dúvad, a *Hortobágyon* a leginkább móríci ihletésűek, mintha Sarkadi azt vizsgálta volna, milyen lenne Túri Dani 1950-ben, s hogyan viselkednének Móricz Zsigmond juhásza, számadó csikósai a háború idején. Ha ez kísérlet; eredményes kísérlet, a móríci figurák olyan egyéniségek maradtak Sarkadi tollán is, hogy Móricz vállalhatná őket. Ez az „egyéniégkutatás” folytatódik a novellákban később is, ha már nem is a móríci modell alapján.

A sors, a szituáció éles fényébe állítja figuráit (*A házasságkövetítő*, *A nyeregmény*), s ebben az éles kontúrok kitörölhetetlenül rajzolódnak bele emlékezetünkbe. Az irodalom emlékezetébe csakúgy, mint az egyszerű olvasóéba.

*

Életműve — torzó, szokták mondani, írni. A *Farkaskaland* novellái az ellenkezőjéről győznek meg.

A torzó, befejezetlennek látszó alkotásokról sokat lehet írni, hiszen a „mi lett volna, ha”-magyarázatának végtelen variációi vannak. Szép kerek, iskolai dolgozatokban is jól körüljárható „gömbölyű” életművet tényleg nem hagyott Sarkadi ránk. De életművet hagyott. Novellákból is. (*Szépirodalmi*, 1971.)

FUNK MIKLÓS